

KONCEPCJA BUDOWY SIECI PRZESTRZENI PUBLICZNEJ W SYSTEMIE ZIELENI MIEJSKIEJ SZCZECINA – JAKO PRZYKŁAD BADAŃ KRAJOBRAZOWO-URBANISTYCZNYCH

THE CONCEPTION OF BUILDING PUBLIC SPACE NETWORK IN THE MUNICIPAL GREENERY SYSTEM OF SZCZECIN AS AN EXAMPLE OF LANDSCAPE AND URBAN PLANNING RESEARCH

■ „Zieleń miejska” pozostaje pojęciem niedoprecyzowanym, którego zakres przedmiotowy jest różnie rozumiany. W prawodawstwie polskim wykładnię prawną zieleni miejskiej otrzymała tylko raz, w ustawie o ochronie i kształtowaniu środowiska,² gdzie była definiowana jako zespoły roślinności spełniające określone cele: wypoczynkowe, zdrowotne i estetyczne, na terenach wyznaczonych obowiązkowo w planach zagospodarowania przestrzennego. Obowiązująca ustawa o ochronie przyrody definiuje ogólnie „tereny zieleni”, również ze względu na jej użytkowe cele.³ Definicje przedstawiane w literaturze fachowej, obejmują dwa różne nurty. Z jednej strony wskazują na aspekt własnościowy i użytkowy zieleni miejskiej. Z drugiej, zieleni miejskiej, w szczególności wypoczynkowej postrzegana jest szerzej, w odniesieniu do ogółu terenów otwartych, czynnych ekologicznie, których delimitacja nie jest warunkowana kwestią użytkową, ale funkcjami przyrodniczymi.

Istnieje więc potrzeba wprowadzenia pojęcia o węższym zakresie przedmiotowym, które odnosiłoby się do terenów zieleni, które stanowią obszary ogólnodostępne, zagospodarowane, niosące kulturowe znaczenie dla ogółu mieszkańców. Stosowanie pojęcia przestrzeni publicznej w rozumieniu jego ustawowej wykładni,⁴ daje możliwość delimitacji tych przestrzeni spośród terenów zieleni w mieście, które faktycznie takie znaczenie mają.

Koncepcja sieci przestrzeni publicznej zieleni miejskiej

Pojęcie „przestrzeni publicznej zieleni miejskiej”, niniejszym zaproponowane oznacza: *„Przestrzeń miejską ze znaczącym udziałem trwałej roślinności, ogólnodostępną i użytkowaną pieszo, o zasięgu obsługi całej aglomeracji. Powiązaną przestrzenią i funkcjonalnie z miejską strukturą urbanistyczną – stanowiącą element przestrzeni publicznej miasta. Jest to przestrzeń atrakcyjna społecznie, stanowiąca w powszechnej świadomości społecznej miejsce znaczące kulturowo, ze względu na tradycję historyczną i symbolikę współczesną, wysoką jakość estetyczną oraz istnienie w jej obszarze funkcji, unikalnych w skali miasta.”*⁵

Wśród terenów zieleni wyznaczyć można te, które w skali miasta pełnią rolę kluczową ze względu na stopień wartości kulturowej oraz atrakcyjności społecznej. W koncepcji sieci przestrzeni publicznej określono je węzłami. Drobniejsze obiekty zieleni o istotnych wartościach kulturowych, stanowiące lokalne centra przestrzeni publicznej określono punktami. Węzły i punkty powiązane zostać mogą za pomocą „korytarzy”.

Dostępność użytkowa, zasięg obsługi oraz powiązanie ze strukturą urbanistyczną decydują o warunkach lokalizacyjnych obiektów w przestrzeni publicznej. Jako przestrzeni urbanistycz-

na, zieleni miejskiej wymaga zachowania ciągłości przestrzennej, użytkowej oraz kompozycyjnej. Przyjmując warunek ciągłości dla potencjalnej sieci przestrzeni publicznej zieleni miejskiej, posłużono się pojęciem ciągu zieleni miejskiej, na który składają się wyszczególnione powyżej elementy. Ciągi zieleni zostały określone w odniesieniu do przeprowadzonej oceny wartości kulturowej obiektów zieleni oraz typu istniejących powiązań funkcjonalno-przestrzennych pomiędzy nimi.

Dwa ciągi przestrzeni publicznej zieleni miejskiej w Szczecinie

Główny diagnozowany ciąg przestrzeni publicznej zieleni miejskiej Szczecina stanowiący pasmo w układzie południowy wschód – północny zachód, skonfrontowano z potencjalnym ciągiem przestrzeni publicznej zieleni miejskiej, sugerowanym do utworzenia.

Północno-zachodni ciąg przestrzeni publicznej Szczecina obejmuje, począwszy od centrum miasta: pl. Żołnierza Polskiego, pl. Lotników, Aleję Jedności Narodowej nazywaną w tym fragmencie Aleją Fontann, Plac Grunwaldzki, dalszy odcinek Alei Jedności Narodowej, zieleniec – pl. Jasne Błonia im. Jana Pawła II, park Kasprowicza, park Różanka, oraz fragm. parku leśnego Lasku Arkońskiego wraz z tzw. Ogrodem Botanicznym, dawny Park Słowackiego.

Kulturowy aspekt północno-zachodniego ciągu zieleni zdefiniowany został w ramach działań urbanistycznych, zamykających się w okresie od roku 1864 do końca lat 20. XX wieku, w którym znalazło się kilka nowatorskich koncepcji. Ciąg powstał wzdłuż północno-zachodniej osi rozwoju miasta, która jest historycznie uwarunkowaną główną osią kompozycyjną Szczecina.

Proces planistyczny związany z utworzeniem ciągu zieleni sięga okresu sprzed likwidacji w 1873 roku Twierdzy Szczecin. Pierwszy plan dla terenu rozciągającego się wówczas w najbliższym północno-zachodnim sąsiedztwie ufortyfikowanego miasta, na terenie przedpoja fortu Wilhelma opracowano kolejny plan w 1874 roku.⁶ W obu zabrakło propozycji utworzenia większych obiektów zieleni miejskiej – nie wykorzystano terenów pofortecznych do utworzenia plant. Opracowania te, umożliwiły wniknięcie zieleni do centrum miasta.

Za istotną współczesną wartość kulturową centralnie położonej części północno-zachodniego, uznać należy znaczną różnorodność znajdujących się tam obiektów zieleni – pod względem form zagospodarowania, funkcji, treści i wachlarza aktywności społecznych. Fragment al. Jedności Narodowej zlokalizowany między pl. Lotników, a pl. Grunwaldzkim w 1974 roku został wy-

posażony w trzy zbiorniki wodne z tryskaczami, pomiędzy którymi zlokalizowane są ogródki gastronomiczne. Jest popularnym miejscem spotkań, nazywany Aleją Fontann. Plac Żołnierza Polskiego otrzymał przydomek Alei Kwiatowej, bowiem w alei od lat osiemdziesiątych prowadzona jest sprzedaż kwiatów. Plac Grunwaldzki pełni funkcje miejsca chwilowego wypoczynku podobnie jak plac Lotników. Za placem Grunwaldzkim aleja uzyskała bardziej spacerowy charakter. Zamyka ją gmach Urzędu Miejskiego, pod którym prowadzą dwie bramy, za nimi rozciąga się przestrzeń Jasnych Błoi.

W kolejnym etapie ekspansji przestrzennej Szczecina, Aleja Jedności Narodowej otrzymała przestrzenną kontynuację w postaci ciągu parkowych obiektów zieleni miejskiej. Historia powstania parku im. Kasprowicza sięga lat siedemdziesiątych XIXw., od kiedy właściciel terenu Johann Quistorp udostępnił stok doliny Osówki dla celów rekreacji. Park miejski utworzono oficjalnie w 1908 roku. Pod względem chronologicznym ostatnim elementem ciągu, jednocześnie jego zwornikiem jest plac Jasne Błonia. Powstały według koncepcji Karla Weishaupta z 1923 roku, która przewidywała zagospodarowanie pow. 6,40 ha przedpola parku jako trawnika o wymiarach 400 × 160 metrów, który ujęto wzdłuż dłuższych boków szerokimi alejami obsadzonymi kilkoma szpalerami platanów – ich liczba przekracza 200 sztuk.⁷

Obok wielowarstwowej genezy, przestrzeń Jasnych Błoi i parku Kasprowicza posiada również współczesny wymiar symboliczny, związany z istotnymi dla miasta wydarzeniami. Przestrzeń służy inscenizacji ważnych, często przełomowych wydarzeń. Symboliczną uniwersalność Jasnych Błoi odzwierciedla fakt, że na tym obszarze organizowano religijne i państwowe święta.

Charakter kulturowy dzisiejszego parku im. Kasprowicza i placu Jasne Błonia wyznaczyły pomniki, ustawione po wojnie. Pomnik Czynu Polaków potocznie nazywany pomnikiem Trzech Orłów stał się ikoną miasta. Ideą autora Gustawa Zemły było stworzenie wspólnego znaku, bliskiego i rozpoznawalnego, a jednocześnie integrującego nowych mieszkańców miasta. Ten najważniejszy pomnik okresu powojennego Szczecina zdecydowano się usytuować właśnie w obszarze zieleni parkowej. Drugi pomnik został usytuowany w 1995 roku na tej samej osi, w otwartej trawiastej przestrzeni Jasnych Błoi; upamiętnia mszę, która została odprawiona w tym miejscu przez Jana Pawła II.⁸

Innym obiektem implikującym kulturowe znaczenie parku Kasprowicza jest Teatr Letni im. H. Modrzejewskiej.⁹ W teatrze odbywają się również imprezy kulturalno-rozrywkowe. Amfiteatr, który zbudowano na stoku Doliny Niemierzyńskiej, posiada wyjątkowe walory widokowe, pozostając przestrzenią ogólnodostępną, stanowi popularny cel spacerów.

Ostatnią częścią ciągu jest fragment Lasku Arkońskiego, dawnego parku im. Słowackiego (wcześniej: parku Fundacji Arndta) wraz z Ogrodem Botanicznym. Historyczna wartość zespołu jest bezsporna, jednak znikomy jest stopień zachowania historycznych elementów; przy braku zagospodarowania współczesnego.

Z uwagi na szczególne walory społeczne i kulturowe, środkowa część – park Kasprowicza, pl. Jasne Błonia i Park Różanka, oznaczono w koncepcji jako węzeł przestrzeni publicznej. Potencjał parku Kasprowicza pozwala zaproponować utworzenie nowego ciągu dochodzącego do parku. Wiązałby się z dolnym tarasem parku Kasprowicza poprzez rozwiązania alejowe. W osiedlu Drzetowo otrzymałby kontynuację poprzez zieleń towarzyszącą zabudowie mieszkaniowej, prowadząc prostopadle do Odry w obszarze terenów przemysłowych.¹⁰

Proponowany ciąg jest częściowo, na odcinku leżącym w osiedlu Bolino, uwarunkowany kulturowo poprzez powojenne plany urbanistyczne. W planie zagospodarowania przestrzennego, w 1948 roku pojawiła się koncepcja wykorzystania Niecki Niebuszewskiej, której zabudowa w czasie wojny została w przeważającym stopniu zniszczona – dla utworzenia terenu zieleni, mającego połączyć park Kasprowicza z drugim śródmiejским parkiem Żeromskiego. W kolejnym planie zawarto zapis o utworzeniu w tym miejscu parku miejskiego XX-lecia PRL, w celu związania obu parków w klinowo-pierścieniowy system.¹¹ Współcześnie zrezygnowano z koncepcji utworzenia jakiegokolwiek elementu zieleni urządzonej w obszarze doliny.

Wśród obiektów zieleni miejskiej, posiadających istotną wartość kulturową, w proponowanym do utworzenia ciągu zachodnim, znaczenie posiada zieleniec przy ul. Kołłątaja. Teren posiada interesującą genezę. Pierwotną kulturową funkcją terenu była rozrywka, zieleniec jest pozostałością założenia teatralno-ogrodowego „Elysium”.¹² Stopień zachowania elementów zagospodarowania świadczących o dawnej funkcji jest znikomy,¹³ jednak atrakcyjność wspomnianej genezy czyni obiekt potencjalnie wartościowym punktem.

Unikatowy potencjał kulturowy dla proponowanego ciągu, z uwagi na budowę tożsamości miejsca, tworzą jednak nie tereny w obszarze Bolinka, ale nadodrzańskie tereny przemysłowe, stoczni „Nowa”. Ze względu na swoje położenie oraz kierunki rozwojowe miasta, zakwalifikowane zostać mogą do zmiany funkcji przemysłowej na związane z przestrzenią publiczną, co pozostaje w zgodzie z ogólnymi tendencjami europejskimi w dziedzinie rewitalizacji miast. Na fragmencie terenu stoczni, w miejscu niegdysiejszego ujścia Osówki do Odry, proponuje się utworzenie parku miejskiego, którego sposób zagospodarowania odwoływałby się do stoczniowej tradycji miejsca.

¹ Katedra Projektowania Krajobrazu, Akademia Rolnicza w Szczecinie.

² Dz.U. 1980 Nr 3 poz. 6, z dnia 31 stycznia 1980 roku, uchylona dn. 1 października 2001 roku.

³ Ustawa z dn. 16 kwietnia o ochronie przyrody, Dz.U. z 2004 nr 92, poz. 880. Art. 5, Ust 21.

⁴ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dn. 27 marca 2003 roku, Dz.U. 2003 r. Nr 80, poz. 717.

⁵ Sutkowska E., *Kształtowanie przestrzeni publicznej w systemie zieleni miejskiej na przykładzie Szczecina*, praca doktorska (maszynopis).

⁶ W projekcie autorstwa K. Kruhla wykorzystano główne wytyczne określone w ramach poprzedniego planu, w stosunku do omawianego terenu. Zachowany został proponowany kierunek przebiegu i układ ulicy Jedności Narodowej, wprowadzonej symetrycznie jako przedłużenie siecznej kąta utworzonego przez dwa staromiejskie bulwary połorteczne. Jej szerokość ustalono ostatecznie na 48 metrów, w centralnej części proponując zadrzewiony ciąg alejowy, szeregiem przedogrodków. Utrzymano koncepcję układu gwiazdźdźistego w miejscu Fortu Wilhelma, obecnego pl. Grunwaldzkiego, z którego wyprowadzonych zostało promieniście osiem ulic oraz okalający plac przebieg kolejnych dwóch pierścieni ulic. Utrwalono też układ szachownicowy, powyżej drogi rokadowej obecnej ulicy Wielkopolskiej, Kosińska B., *Rozwój przestrzenny...*, s. 160 i n.

⁷ Weishaupt K., *Stettins städtebauliche Zukunft, Im Rückblick und aus gegemwärtigem schafften Betrachtet*, [w:] *Deutsche Städtebau*. Stettin, Daria Verlag, Berlin 1925, ss.134–139.

⁸ Znaczenie przestrzeni i pomnika odzwierciedla fakt, że po latach przestrzeń ta stała się miejscem gdzie Szczecinianie spontanicznie gromadzili się na wieść o śmierci papieża. Pomnik wykonany został przez Cz. Dźwigaję.

⁹ Projekt Teatru Letniego został opracowany przez arch. Z. Abrahamowicza.

¹⁰ Na urbanistyczną i ekologiczną zasadność utworzenia klina zieleni miejskiej w tym miejscu, prowadzącego do Odry wskazywała w rozmowach z H. Petryszyn.

¹¹ *Ustalenia Realizacyjne Ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Szczecina i Polic*, z dn. 21 VI 1965, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, Wydział Budownictwa, Urbanistyki i Architektury, pkt 11, s. 6.

¹² Założonego wraz z browarem w 1831 roku.

¹³ O postępującej z czasem dewaluacji przestrzeni świadczyć może fakt, że obecnie teren nie posiada nazwy, do 1990 roku nosił nazwę Skweru gen. W. Andersa, kiedy to nazwę tę nadano bardziej reprezentacyjnie założeniu zieleni.

Pozostawienie łatwo rozpoznawalnych i widocznych w krajobrazie miasta elementów świadczących o tej funkcji, takich jak suwnica i pochylnie, pozwoliłoby zdefiniować wartości kulturowe. Korytarzami przestrzeni publicznej zieleni miejskiej zostałyby powiązane elementy ciągu, z wykorzystaniem rozległych terenów „zieleni towarzyszącej” znajdującej się w strukturach funkcjonalnych, określonych w studium: mieszkaniowej o wysokiej intensywności i usługowej.¹⁴

Koncepcja sieci przestrzeni publicznej zieleni miejskiej może stanowić element opracowania urbanistyczno-krajobrazowego w ramach szerszych badań interdyscyplinarnych nad systemami przestrzeni publicznych i zieleni miejskiej.

Streszczenie: Pojęcie „przestrzeni publicznej zieleni miejskiej” oznacza przestrzeń miejską ze znaczącym udziałem trwałej roślinności, ogólnodostępną i użytkowaną pieszo, o zasięgu obsługi całej aglomeracji. Powiązaną przestrzennie i funkcjonalnie z miejską strukturą urbanistyczną – stanowiącą element przestrzeni publicznej miasta. Jest to przestrzeń atrakcyjna społecznie, stanowiąca w powszechnej świadomości społecznej miejsce znaczące kulturowo, ze względu na tradycję historyczną

i symbolikę współczesną, wysoką jakość estetyczną oraz istnienie w jej obszarze funkcji, unikalnych w skali miasta.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna zieleni miejskiej, ciąg zieleni, struktura urbanistyczna.

Abstract: *The term of “public urban greenery space” means an urban space, generally accessible and made use of on foot, with the reach of its services covering the whole agglomeration, and with a substantial share of durable greenery. The space is linked spatially and functionally with the municipal urban structure and constitutes an element of the city’s public space. This is a space that is socially attractive and in the general social consciousness it constitutes a significant place as regards culture, because of the historical tradition and contemporary symbolism, high aesthetic quality and existence of functions that are unique citywide.*

Key words: *public urban greenery space, stretch of greenery, municipal urban structure.*

¹⁴ Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Szczecina, 2006.

Mgr inż. arch. Izabela Sykta¹

KONTROWERSYJNA ARCHITEKTURA WSPÓŁCZESNA W KRAJOBRAZIE MIEJSKIM

CONTROVERSIAL CONTEMPORARY ARCHITECTURE IN URBAN LANDSCAPE

■ XX wiek był okresem przewartościowań poglądów na temat podstawowych zagadnień architektury – jej formy, konstrukcji, funkcji, ornamentu, stosunku do tradycji, kontekstu oraz miejsca w niej człowieka. Wyznacznikami architektury współczesnej stało się zerwanie ciągłości tradycji oraz odrzucenie krępujących kanonów, poszukiwanie nowości, poprzez skrajną odmienność, oryginalność, a nawet całkowite zaprzeczenie kontekstu i abstrahowanie obiektów z otoczenia. We współczesną sztukę wpisano potrzebę prowokowania i konfrontacji, wyrażenia w dziele architektury nie tyle piękna, co odpowiedniego ładunku ekspresji, warunkującego przeżycie estetyczne.² Według Lyotarda miejsce piękna w sztuce zajęła „wzniosłość”,³ dezorientując odbiorców architektury.

Wiele współczesnych obiektów zdaje się być tworzonych i odczytywanych wyłącznie przez architektów, świadomych kodu zastosowanego przez twórcę.⁴ Architektki konkurują w redukowaniu komunikatywności dzieł. Między sztuką a społeczeństwem dochodzi do tego, co Lyotard nazywa „zatargiem” – „*le différend*.”⁵ Czasem przybiera on gwałtowną postać, zmierzającą nawet zniszczenia kontrowersyjnego dzieła. Jak w przypadku domu Gehry’ego w Santa Monica – uznawanego w kręgach profesjonalnych za sztandarowe dzieło dekonstruktywizmu, a przez nieświadomych jego wysokiej „artystycznej” wartości sąsiadów ostrzelanego z dubeltówki. „Nowe” w architekturze w dążeniu

do oryginalności często produkuje dzieła dziwaczne, kreuje absurdalne sytuacje, lekceważąc zastane środowisko i odbiorców z ich kulturą gustów i przyzwyczajeniami.

Według Tatarkiewicza – „*przyzwyczajenie jest decydującym momentem w sądzie o sztuce*”.⁶ Habituacja, wynik powtarzania bodźca jest istotnym czynnikiem, wpływającym na zmiany percepcji architektury w czasie. Zastosowanie elementów architektonicznych odległych od wyobrażeń, zaskakujących w danym kontekście przestrzennym, prowadzi do ich odrzucenia. Według Humphrey’a całkowita nowość bodźcowa w otoczeniu, przez przeciążenie mechanizmów orientacji, prowadzi do awersji.⁷ Negacja nowego elementu jest tym silniejsza „*im dzieło jest bliżej początku swojej serii*”.⁸ Tak było w domu przy Michaelerplatz w Wiedniu (1911), projektu A. Loosa – konsekwentnie odrzucającego ornament w czasach, gdy panujące obyczaje stały na straży bogato zdobionych fasad.

Lynch widzi obraz miasta jako rezultat wzajemnych relacji między obserwatorem a środowiskiem.⁹ Architektoniczne elementy „*przemawiają*” przez sygnały przekazując informacje kierujące i napominające.¹⁰ Język architektury, o ile jest łatwo przyswajalny, pozwala na orientację w przestrzeni, a także zaspokaja estetyczne potrzeby odbiorców. Różnice w języku odbiorcy i projektanta prowadzą do braku porozumienia między nimi i konfliktu, a dalej do odrzucenia proponowanego rozwią-